УДК: 82-312.6.

Толубаева Ч.Д.

К.Тыныстанов ат. ЫМУ

КӨРКӨМ ЧЫГАРМАЛАРДАГЫ АДАБИЙ ОКШОШТУКТАР

(М.Элебаевдин “Узак жол” автобиографиялык романы жана М.Горькийдин “Бала чак” автобиографиялык чыгармасынын негизинде)

Макалада жазуучу М.Элебаевдин автобиографиялык романы жана орус элинин жазуучусу М.Горькийдин автобиографиялык повесттериндеги деталдык окшоштуктар анализге алынды.

Негизги сөздөр: салыштыруу, сюжет, кёркём параллелизм.

Статья посвящена проблемам детальной схожести и художественного параллелизма автобиографической повести русского писателя М.Горького “Детство” и произведения кыргызского писателя М.Элебаева “Долгий путь”

Ключевые слова: сопоставление, сюжет, художественный параллелизм.

The article devote problem detailed analogy and artistic parallelism autobiographic story russian writer M.Gorkiyo « Child hood» and production Kyrgyz writer M. Elebaev “Long way»

Key words: Comparison, subject, Artistical parallelism.

Көркөм адабиятта чыгармаларды салыштырып изилдөөдө бири бири менен мазмуну жагынан окшош келбеген чыгармаларда сюжеттик окшоштуктар чыгып калат. Бул жагынан алганда, салыштырып изилдөөнүн өзү өтө кызыктуу маселе болуу менен эле адабияттаануудa орчундуу жана изилдөөгө алына турган маселелердин бирине айланат. “Ар бир улут башкалардан окуп үйрөнүш керек”-деп К.Маркс айткандай, көркөм чыгарма эле эмес, илимдин башка тармактарын алып карайлы, керек болсо саясаттын өзүн салыштыруу да кызык. Бир эле мисал, мейли, кайсы улут болбосун алардын маданиятына, салтына, улуттук жеке өзгөчөлүктөрүнө кайрылганда, ошол элдин турмушунда колдонулуучу ырым-жырымдар, каада-салттар башка элдин каада салттары, ырым жырымдары менен көп жагынан окшош экени айкын болот. Ал эми адабияттагы мындай жагдайлар тууралуу батыш менен чыгыш адабиятын салыштырып изилдеген орустун улуу окумуштуусу В.Веселовский илимий эмгектеринде бир канча факторлорду белгилеген. Ошондой эле салыштырма адабиятканууну тщзгён В.Жирмунский да Веселовскийдин эмгектерине анализ жүргүзүп, көркөм чыгармадагы окшоштуктар, негизинен, үч фактор аркылуу болорун аныктаган. Биринчиси − таасир аркылуу. Экинчиси − өз ара карым-катышуу. Үчүнчүсү − таптакыр бири бири менен өз ара катышы жок, таасир алышы да мүмкүн болбогон адабий окшоштуктар, социалдык шарттардын бирдейлигинен улам келип чыгаарын белгилеген. Адабияттагы мындай адабий окшоштуктарды “адабий параллелизм кубулуштары” деп аташкан. Эми биздин макалабызда кыргыз жазма адабиятын негиздөөчүлөрдүн бири, жазуучу М.Элебаевдин автобиографиялык романы “Узак жол” жана орус элинин улуу жазуучусу М.Горькийдин “Бала чак” автобиографиялык чыгармасын салыштырып анализдөөдө деталдык окшоштуктардын келип чыкканын белгилейбиз. Алгач чыгармалардын жанры жагына келгенде, эки жазуучунун тең чыгармалары өздөрү баштан өткөргөн окуялары аркылуу автобиографиялык чыгарма жаратышкан. Жазуучулардын чыгармаларына кайрылганда алар жашаган доор эске алынбай койбойт. Мукай кыргыз элинин тарыхындагы өткөөл учурда, б.а., 1905-жылдан 1944-жылдарга чейинки убакта жашаган. “Узак жол” романында Мукай энесинен ажырайт, атасына көп бүлөөнү багуу оңойго турбайт. Анткени алар жарды жашашат. Анын үстүнө, 1915- жылы кыргыз элинде ачарчылык болуп, о.э. эл арасында келте оорусу жайылып, жалпы карапайым калктын турмушу кыйын күнгө туш болот. Ошентип, чыгарма Мукайдын энесинин өлүмү жана анын бир туугандарын багуу үчүн атасынын агасы Элебес жана байбичеси Бурмаке кемпирдин келиши менен башталат. Бүт үй-бүлө келте оорусу менен жыгылат. Мукай алты бир тууган. Элебестин үй-бүлөсү менен бириккенде

он төрт бүлө болот. Булардын жүгүн бир аз болсо да жеңилдетүү үчүн Мукайды таенеси алып кетет. Тайларына барганда бала башкача дүйнөгө кабылгандай болот. Алар үтүрөйгөн бир кара алачыкта жашашса, таенесинин үйү аппак жумурткадай болуп бөтөнчө көрүнөт. Кең-Суудa эң эле бай адамдардан. Ошентсе да алар ─өтө сараң, бир козу капысынан өлсө, ал үчүн койчусун таң аткыча сабаган, өздөрүнөн өзү аяган, өмүрлөрүндө тери шымдан башканы кийбеген адамдар. Баланын дүйнөсү аркылуу жазуучу өзүнүн көрүп билгендерин, башынан өткөндөрүн кайрадан көз алдынан өткөрүп чыгарма жаратат. Он бир жаштагы бала узак турмуштун жолун басып, нечендеген кыйынчылыктарга кабылат. Ошондо да таптакыр ёчщп калбай, өлбёстщк щчщн кщрёшщп, бар-жокту баштан кечирет. Ал ─ тестиер бала, бирок бала болсо да турмуштун жамандык-жакшылыгын, ак карасын ажырата билет. Натыйжада, оор жокчулук турмуштун айынан ал адегенде энесинен, анан атасынан, бир тууганларынан, айтса ётё кёп сёз, он тёрт бщлёлщщ чоъ щй-бщлёдён болгону ёзщ жана иниси Беккул калат. Алар эл менен чогуу 1916-жылкы улуу Щркщндщ баштан кечиришип Кытайга чейин барып, кайра эли жерине иниси Беккул экёё эле аман кайтат. М.Элебаевдин “Узак жол” романы жазуучунун башынан ёткёргён окуясы тууралуу болот.

Ал эми М.Горькийдин автобиографиялык чыгармаларына кайрылганда, Алексейдин да атасы ёлщп, энеси экёё таятасы Каширindin колуна келишет. Атасынын ёлщмщ менен Алексейдин жашоосу таптакыр башка жакка бурулат. Ал кичинекей, али турмуштун эч нерсесин тщшщнё элек болсо да, баарын кёрщп-билип турат. Таятасы - колунда бар адам. Мындай турмушка кёп эмгек аркылуу жеткен. Булардын щйщндё тынчтык жок. Анткени щйдёгщ таятасынын мураскорлору ёз энчилерин бёлщп алуу щчщн дайыма чатак чыгарышат. Ушул сыяктуу эле Мукайдын таенеси бай, бирок щч ай козусун кайтарган жээни Мукайга болгону бир кщрмёсщн берсе, аны дайыма “ырысы жок” деген жанга баткан ачуу сёздёр менен кекетип мокотсо, Алексейдин таятасы Каширин─ абдан ачулуу жана каардуу адам. Бирок жазуучу Мукай Элебаев таенеси тууралуу чыгармада эки беттик сщрёттёё аркылуу эле щстщртён берсе, М.Горький автобиографиялык чыгармаларынын эки бёлщмщндё кенен сщрёттёйт. Анын, биринчиден, адам экенин, экинчиден, ал дайыма эле Алексейди сабап, каарып-капчып отурбайт, турмушта пайдасы тийчщ кеп кеъештерин берет. М.Горький таятасын сщрёттёёдё адам катары анын ички жан дщйнёсщн жана чыныгы адамдык турмушун ар тараптуу кылып сщрёттёёгё жетишкен. Эки жазуучу теъ ёз ёмщр жолунда турмуштун татаал учурларын баштан кечиришет. Баштан ёткён оор жашоолору аркылуу ошол учурдагы карапайым элдин да тагдырын берип кетишкен.

Сщрётчщ М.Элебаевдин чыгармачылыгына кайрылганда, анын кыргыз жазма адабият тарыхына байланыштуу жазылган сын макалалары, кол жазмалар арасындагы кщндёлщктёрщндёгщ жазып калтырган маалыматтары жана замандаштарынын ал тууралуу эскерщщлёрщнён улам, Мукайдын сынчы, куудул, жадабаган жылнамачы, ошондой эле ар дайым колунда орус классикалык адабияттары жана чет эл адабияттарын кётёрщп жщргёнщ, дайыма жалгыз отуруп алып китеп окуп отурганы тууралуу маалыматтар бар. Бул жагынан алып караганда, жазуучу, сёзсщз, башка элдердин адабиятынан таасир алган деп айтууга негиз бар. Бирок ошол эле убакта жазуучу тубаса талантуу болгон. Анын сёзмёр экени бала кезинен эле байкалат. Анткени ал башкалар байкай албаган, аъдай албаган нерселерди байкап, баамдап, жщрёгщндё дайыма ёзщ менен ёзщ кеъешет. Анын башкалардан ёзгёчёлёндщргён мындай сапаттары, табиятынан сёзмёр экени романында да эскертилет. Ал бир орунда эле туруп калбастан, улам турмуштан сабак алып эмне ката кетиргенин, же эми кайра кандай кылса боло турганына ойлонот. Бала кезинен турмуштун ар кыл сабагын алган бала окуу деп зарлап жщрщп, кёксёгён окуусуна да жетип билим алган. Табиятынан изденщщнщ, улам жаъы нерселерге умтулганды жакшы кёргён жазуучу орус акын-жазуучуларынын жана батыш жазуучуларынын чыгармачылыктары менен да таанышат. Башка элдин жазуучуларынын чыгармалары менен таанышып эле тим болбостон, замандаш-калемдештерин чыныгы адабиятты жаратууга

аларды дайыма изденщщгё чакырган. Ал билимин тереъдетип гана тим болбостон, башка элдин адабиятынан таасир алуу аркылуу ёз заманынын мыкты жазуучусу болууга жетишкен. Жазуучу Мукай “М.Горькийдин жетимиш жылдыгына байланыштуу”аттуу макала жазып, М.Горькийдин жазуучулук чеберчилигине баа берщщ менен анын адабият щчщн жасаган эмгектерин баса белгилейт. Ошондой эле анын кщндёлщгщндёгщ баштан ёткёргён окуяларды жазса болот турбайбы деген пикири да бар. Натыйжада, ал М.Горькийдин автобиографиялык “Бала чак”, “Кёрщнгёндщн колунда” “Менин университетим” чыгармаларын окугандан кийин “Узак жол” романы жаралган деген ой туулат. Мындай пикирди бизге чейин эле бир катар илимпоздор: И.Лайлиева С.Жигитов, Б.Маленов, К.Асаналиев, М.Борбугуловдор айтып, анын чыгармаларындагы горькийдик таасирди белгилешкен.

Кёркём чыгармалардагы окшоштуктар тууралуу кеп болгондо, казак адабиятчысы Б.Алдамжапаров “Ч.Айтматовдун “Жамиласы” менен “Ак кемеси ” жаралгандан бери анын кёлёкёсщндё канча повесттер жарык кёрдщ дейсиздер! Аларды бири биринен ажыратуу кыйын” -деп айткан болсо, дагы бир казак жазуучусу Магдам Сундетов: ”Бирок адабият майданында экинчи “Жамила” жаралган жок” [1.211], -деп белгилегендей, албетте, Мукай Горькийди туурап жазган деген пикирден ётё эле алыспыз. Анткени эки жазуучу теъ ёз баштан кечиргендерин жазып жатат. Улуттук каада-салты, дини бёлёк эки элдин жазуучуларынын турмуш шарттары, социалдык абалы окшош болгон. Мукай жетимчиликтин, жокчулуктун азабын кандай тартса, М.Горький да кедейликтин азабын аябай эле кёргён. Бирок ошентсе да, чыгармалар бири бирине окшош деген сёздён алыспыз. Жён гана Алексейдин каардуу таятасы, Мукайдын мерез таенеси бар. Чыгармаларда сюжеттик окшоштук эмес, деталдык окшоштуктар кездешет. Чындыгында, ар ким ёз алдынча таптакыр бирин бири кайталабаган ар ким ёз алдынча стилде жазат. Чыгармалар автобиографиялык болгондуктан, сюжетте кездешкен деталдык окшоштуктарына гана токтоло кетсек. “Узак жол”, негизинен, 11 жаштагы тестиер баланын тагдыры аркылуу ошол жылдардагы жалпы кыргыз элинин оор абалын, улуу Щркщн- тарыхый чындыкты, элдердин эптеп ёлбёс щчщн, бар айлалары ачкачылыктан кырылбас щчщн кёп бщлёлщщлёр балдарын бир кап унга, бир баш уйга сатууга мажбур болгон турмуш чындыгын чыгармасында чеберчилик менен берщщгё жетишкен. Ал эми улуу орус жазуучусу М.Горький аталган щчилтигинде Алешанын атасынан ажырап, энеси экёё таятасынын колуна баргандагы турмушунан башталат. Атасынын ёлщмщнён кийин баланын турмушу таптакыр ёзгёрёт. Убагында алар бактылуу щй-бщлё эле. Эми Каширин таятасынын щйщндё таптакыр башка турмуш кечирет. Анын таякелери Яков жана Михаил атасынын мурасын эрте бёлщп кетщщ щчщн чыр-чатак чыгарышып, бул щйдё тынчтык жок. Алар керек болсо атасына кол салууга чейин барышат. Абышка Каширин жаш кщнщнён эмгек кылып жыйнаган мщлкщн буларга бёлщп берсе, алар анын кадыр-баркына жетээрине кёзщ жетпейт. Анын щстщнё, Алексейдин энеси Варвара да себин ала элек. Бул щй-бщлё мщчёлёрщ бири бирин аяоосуз сабашат. Ёзгёчё, таятасы Каширин неберелерин тарбиялоодо мыкаачы деп айтсак деле болот. Мындай караганда, бул Мукайдын “Узак жолуна” таптакыр эле окшошпойт. Бирок эки чыгармада теъ баланын образдары аркылуу айлана–чёйрёнщн, адамдардын катаал турмуштары кёрсётщлёт. М.Элебаевдин “Узак жолу” энесинин ёлщмщн сщрёттёё менен башталат: ”Энем да кщндёгщдёй эмес, кёздёрщ коркунучтуу, чарасынан чыгып, кёкщрёгщ кырылдап, билер-билбес дем алып, улам жоошуп кетип баратат. Ёлщп бараткан адамды биринчи кёргёнщм ушул. Ошондо мен он бирдемин”[6.3].

М.Горький: “Кщщгщм тарткан тар бёлмёдё, терезенин тщбщндё, жерде ак кийинип, упузун болуп суналып атам жатат. Жылаъайлак буттарынын манчалары кызыктуудай тарбайган, кёкщрёгщндё кыймылсыз жаткан келишимдщщ колдорунун манчалары да ийрейип-буйрайып калган; анын кщлщъдёп туруучу кёздёрщ тептегерек жез тыйындар

менен бастырылган; сщйкщмдщщ жщзщ каралжын тартып, тиштерин арсайтып мени коркутат” [3]. Мына ушундай энесинин жана атасынын ёлщмдёрщ менен башталган бул чыгармалар уламдан улам ёнщккён сайын тереъдеп отурат. Ошентип, Мукай атасынан да ажырайт.Турмуш аны ар кандай кщндёргё туш келтирет. Дайыма жок кщндёрдщн щстщндё жщрёт. Ал кара курсактын айынан малайлыкка Василийдикине уй кайтарганы барат, апийим тилет, айтор, кылбаган жумушу калбайт. Бала Мукай капаланат, ойлонот. Ал капаланып же болбосо жалгыз болгусу келгенде Кызыл-Кыядагы тектирге келип далай ойго батат.

М.Элебаев: “Мага кёптён бери сагынып келе жатып, Кызыл-Кыяны кёрбёй калганым арман болду. Бабайдын щйщнщн артындагы тектир эсиме тщштщ . Бул тектир мени далай жолу жубаткан. Ушунун кылды чокусуна жалгыз чыгып алып эки жагыма карап, менден алда качан тёмён турган Башарындын щйщн кёрщп, жер жщзщнён тандап келип ушу жерге чыккандай кёйкёлгён сулуу чёптёрдщ, теъселип, жибектей жылып турган таза желге кёкщрёгщмдщ тосуп турганымда, бир кёъщлщм сергип, ёзщм сансыз жылдан берки туткундан азат боло тщшкёндёй болчу элем. Чарчаган денеме жаъыдан бир кубат кире тщшкёндёй сезер элем.

Тектирдин тескейинде, бир жыбытта жылып аккан булак бар. Ушул булактын тщбщндё отуруп алып, далай ойлонгонмун. Кээде щйдёгщлёр урушуп жаныма кайгы батканда, ёзщм атайы жалгыздап, ушу жакка кетип калар элем. Ушул тектирден караганда тээтиги Каркырага кетчщ жакты, алыстан бщлбщлдёп турган Тщптщн кёпщрёсщ анын кщнгё чагылышып быжырап турган сайма жыгачтары кёпщрёнщн щстщ менен кербендер чубап, узун тартып акырын гана каалгып, жылып ётщп бараткан ёгщз арабалар, андан ылдый Чоъ-Булактын оозундагы Василийдин жаркыраган щйщ, мен уй кайтарган жерлер, Башариндин Аксайдагы балчелеги, Бабайдын чёп чабышы, мен чёмёлё тарткан ой, Серкенин кашасы, Кыдырма болуп ышкын терчщ чоъ кщнгёй - баары да саналып кёрщнщп турчу” [6.70-71]. Жазуучу баланын ички дщйнёсщн, бала болсо да турмуш менен кщрёшщп, жан дщйнёсщ кыйналып, айлана-тегеректен жабыр тартканда анын кайгысын бёлщшщщчщ жаратылыш экенин жана жаратылыштын коолдугу менен баланын ойлонуусу берилет. Бала Мукай кайгырганда, туугандарына таарынып, турмуштан запкы жегенде ушул жер анын жан дщйнёсщнё тынчтык берет. Бардык кайгысын, жок жашоосун унутуп, айлана-тегерекке кёз салуу менен ёзщн жооткотот. Ушул Мукай сыяктуу Алексей дагы таятасынын щйщндё батирге турган кишинин жанына барат. Ал кишини таенеси “Жакшы киши” деп атап алган. Бала эмнегедир ошол кишинин жанынан тынчтык табат. Алексей кичинекей бала болсо да ушул кишинин жанында жён эле тынч отуруп, ёз жашоосу тууралуу ойлонот, айланага кёз жщгщртёт. Ал жашоосуна кайгырат. Энесинин тагдырына капаланат. Таенесине боору ооруйт.

Максим Горький: “Кёпкё чейин унчукпай отурдук − тыптынч аярдуу кеч эле, тегеректин бардыгы кёз алдыъда тщлёп, саат сайын улам жакырланып, чааралакей болуп турган кщзгё жуук мезгилдин капалуу кечининин бири эле, жер болсо ёзщнщн жайкы сонун жытын бщт тщгётщп бщткён, муздак ным гана жыттанат, аба укмуштай тунук, кызгылтым асманда капалуу ойду туудуруп, таандар удургуп жщрщшёт. Бардык нерсе шырп этпейт, тымтырс; ар бир табыш - куштардын шуудуратканы, тщшкён жалбырактын шырп эткени катуу табыш сыяктуу сезилет, селт дей тщшщп кайта тунжурап тынчтыкка кетесиъ, ал тынчтык бщт жерди кучактап алган жана кёёдёнщъдщ толтуруп бара жатат.

Мындай учурларда айрыкча таза жана жеъил ойлор тууйт, бирок ал ойлор жёргёмщштщн желеси сыяктуу ушунчалык ичке, тунук болгондуктан, сёзгё тизе албайсыъ. Ал ойлор учкан жылдыз сыяктуу жылт дей тщшщп, бат жоголот, жаныъды кандайдыр бир санаага куйкалап, эркелетип, опкоолжутуп жиберет, анда жаныъ кайнап ёмщр бою ёзщнщн калыбын алуу щчщн кёйкёлщп эрийт, бул жерде ёзщнщн кебетесине келет.

Кирендинин жылуу капталына жабышып аны менен кошо мен алманын кара бутактарынын арасынан кызарган асманды карап, тщйшщктщщ короолулардын учушун байкап, тырый чымчыктар кургак уйгактын башын тыталап, анын тил куурган данын алып жеп жатканын, талаа жактан самсаалаган кёк булут жылып келатканын, анын жээктери жалындай кызыл экенин, ал булуттун алдында каргалар талпылдап мщрзёлёрдёгщ уяларына учуп баратканын кёрдщм” [3.32]. Мына ушундай тынч отуруп алып эле Алексей жаратылышка суктанат. Ал али бала болсо да жашоонун маъызын, жаратылыштын ёз милдетин, адамдардын жашоосунун татаалдыгын тщшщнёт. Бирок ошол эле учурда эч нерседен, жумуштан, кайырчылыктан, коркпогон ички сезими таза, жан дщйнёсщ бай таенеси Алешага бардык нерселерди щйрётёт. Алеша деле он жашынан малайлыкка барат. Керек болсо ал жан багыш щчщн акыр-чикирлердин арасынан чщпщрёк терет. Бирок ал─ зээндщщ, дилгир бала. Али кичине болсо да чоъдор щчщн капаланат. Энесинин турмушун ойлонот. Жан багыш щчщн чымчык кармоого барат. Бирок ал кандай кщндёргё туш болбосун, таенесинин акыл-насааты алдыны кёздёй сщйрёйт. Ушундай эле баланын ички жан дщйнёсщ, ёзщн ёзщ сооротуп, айлана-тегеректе суктанган ички психологиялык абалын чагылдырган Ч.Айтматовдун “Ак кемесиндеги” баланын дёбёгё чыгып Ысык-Кёлгё, кыргыздын тоолоруна суктанган окшоштугу бар. Ч.Айтматов: “Баарынан да балага жакканы ─ ушу дёбёдён кеъирсиген Ысык-Кёлдщн кщъгёй-тескей танабы бщт кёрщнгёнщ. Кээде кёкщрёгщнё кусалык толгондо дёбёгё жщгщрщп чыгып келип, керилген ёрёёнгё кёз чаптырып бир аз жатса кусалыгы тарап, ёзщ да кеъирсип калат. Бирок ушу кеъ дщйнёдён четте экенине баланын жщрёгщ ёйщйбщ, айтор, аягында улутунуп алат. Тескейине дщрбщ салса, те алыскы мунарык тёрдён сщткё жуугандай аппак болуп, кщнгё чагылышып жылтылдап, Теъир-Тоонун кёк мелжиген улуу чокусу Хан-Теъир заъкаят. Аны кёргёндё бала таятасынын кээде кыъылдап калчу ырын эстейт: “Ала-Тоо менен Теъир Тоом, элиме сепил, сеъир тоом!.. “Ала-Тоо”деген сёздщ бала ар кимден уккан -Илгери-илгери, - деп айтып берчщ таятасы, - кыргыздар Кщнгё, Кёккё сыйынып, кёк асманды Теъир туткан. Кёккё чокусу жетип турган улуу тоону Теъир Тоо деп атап, анын кщмщштёнгён чокусун Хан-Теъир деп улук кёргён. Ошол заманда кытайдан бир окумал саякатчы келип, кыргыздардан сурайт:- “Бу не деген тоо?”-Теъир-Тоо, - дейт кыргыздар. Алиги окумал “Теъир -Тоону” “Тянь-Шань” деп кытайча которуп, “Тян-Шань” деп жазып кетет...

Теъир-Тоону талкалап, ак мёъгщ сакал Ала-Тоо керме тартып чалкалап, бу да укмуш барандуу. Аксакалдын кара кёрпё жакасы сымал береги кёлгё тщшкён кёкщрёгщн чер токой баскан...Кщъгёйгё дщрбщ салса, бул тараптын тоолору жапысыраак, токою жок жылаъач кызыл тёш. Сеъирленип куюлуп келип, тумшугу кёлгё малынып турат... Кёл бщткён таман астын караса, ээн талаа, кеъ жайык. Кёк жамаачы ёъдёнщп ар-ар жерде айыл-кыштак, кыштакка улаш кщдщрёйгён бак, эгин талаалар. Кыярып саргыч кёрщнёт, эгин бышары жакын окшойт. Ийрелеъдеп чубалжыган кашка жолдо куйругун сщйрёй качкан чычкандарга окшоп машинелер чаъ уюлгутуп аркы-терки жщгщрёт. Алыска созулуп, эриген коргошундай кёлкщлдёп Ысык-Кёл жатат. Кёлдщн тёрщнё кёз жетпейт, кёгщлтщр суу менен кёк асман биригип кеткендей. Кёл кыймылсыз кщн нуруна жылтылдап, жайкын бэти ээн. Береги жээкте гана ак кёбщктёнгён майда толкундар кёлбщйт” [1.201].

Чыгармалардын сюжетинде кездешкен деталдык окшоштуктарды анализдёё менен иштин жщрщшщндё Ч.Айтматовдун “Ак кеме” повестиндеги окшоштук кёрсётщлдщ. М.Элебаев менен М.Горькийдин автобиографиялык жанрда жазылган чыгармалары менен Ч.Айтматовдун “Ак кеме” повести кандай байланыш бар деген суроо туулбай койбойт. Биринчиден, Ч.Айтматов кыргыз жазма адабиятын тщптёёгё чоъ салым кошкон жазуучулардын чыгармаларын окубай койгон эмес, сёзсщз окуган. Экинчиден, “Ак кемедеги” баланын Мукайдын таенеси, Алексейдин таятасы сыяктуу ётё ачуулуу, тили заар ёгёй таенеси бар. Ал да ─ Мукай, Алексей сыяктуу жетим. Баланы багып, аны жомок дщйнёсщ менен тарбиялаган Алексейдин таенеси сыяктуу таятасы Момун бар. Бала дайыма кайгыга батканда ушул дёбёгё чыгып, ёзщн алаксытып жаратылышка суктанат.

Ошондой эле Ч.Айтматовдун “Горькийдин реализмин сщйёёрщн белгилеген” макаласы бар. Ар башка мезгилде жашаган щч жазуучунун чыгармаларындагы мындай сюжетте кездешкен деталдык окшоштуктар чыгармадагы образдардын бирдей социалдык турмуштарынан улам келип чыккан адабий параллелизм деп айтабыз. Иштин жщрщшщндё Ч.Айтматовдун “Ак кемесиндеги” баланын ички дщйнёсщ, психологиялык абалы М.Горькийдин чыгармасындагы Алексейдин ички психологиялык абалы жана “Узак жолдогу” бала Мукайдын образдары бир-бирине дал келди. Щч жазуучунун чыгармалары – ар кайсы убакта жазылган чыгармалар. Горькийдин чыгармасы 1913-жылы жазылган болсо, М.Элебаевдики 1934-жылы, ал эми Айтматовдун чыгармасы 1970-жылы басмадан чыккан. М.Горькийдин автобиографиялык щчилтиги жана М.Элебаевдин “Узак жол” романында ёз баштан кечиргендери тууралуу окуялар жазылса, Ч.Айтматовдун “Ак кемеси” кёркём чыгарма катары дщйнё элине тийиштщщ гумандуулук, о.э. экологиялык проблемаларды кётёрщп чыккан. Бул чыгармадагы биз жён гана баланын ички образын ачып берщщдёгщ сюжетте кездешкен деталдык окшоштукту, балдардын бирдей ахыбалда калган жашоолорун чагылдырган сюжеттик параллелизмди айткыбыз келди.

Мыдай сюжетте кездешщщчщ деталдык окшоштуктар эки жазуучунун автобиографиялык чыгармаларында арбын эле кездешет. Мукай он тёрт бщлёлщ чоъ щй-бщлёдён ёзщ жана Беккул эле кайра кыргыз жерине кайтат. Ал адегенде энесинен, анан атасынан, тамактын тартыштыгынан улам эъ кичине бир тууганы Бекдайырдан, Бурмаке кемпирден, Элебестен, атасы ордуна баарын баккан Бейшембиден тщбёлщккё ажыраса, ачкачылыктын айынан эжеси Алмаканды бир кытайга бир уйга сатышат, карындашы Ашымкан, иниси Элакун, Эшпай, Беселдерден тирщщлёй ажырайт. Алар Кытай жергесиндеги уйгурлардын колунда малай бойдон калат. Алексей болсо, адегенде атасынан, таенеси тёрёлгёндён баккан Василийден, жеъеси Натальядан, энесинен, иниси Николайдан, Бекдайырдай болуп сопсоо туруп эле мщрт кеткен бёбёгщ Колядан, таенесинен, таятасынан биротоло ажырайт. Ал Мукайдай болуп ёлбёс щчщн бала чагында эле кёрщнгёндщн колунда болот. Турмуш аны оор сыноолор менен тарбиялайт. Чындыгында, эки жазуучу теъ автобиографиялык чыгармалары аркылуу карапайым элдин жашоосун сщрёттёйт. Мындай эки башка элдин эки башка жазуучулары жараткан чыгармаларынын негизинде пайда болгон адабий окшоштуктар социалдык жашоолордун бирдейлигинен улам келип чыккан адабий параллелизм кубулушу катары каралат. Ал эми Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы кээ бир деталдык окшоштуктар образдардын социалдык шарттарынын окшоштугунан улам болду. Кёркём чыгармалардагы кездешщщчщ мындай кубулуштар тарыхый-социалдык шарттардын окшоштугунан, чыгармадагы образдардын турмушунун бирдейлигинен жогорудагыдай кызыктуу параллелдик кубулуштар келип чыкты. Дегеле, ар башка элдин адабияты ёзщнщн ёнщгщщ стадиясында башка элдердин адабияты менен ёз ара карым катыш алуу аркылуу ёнщгщщсщ– жалпыбызга маалым болгондой закон ченемдщщ кёрщнщш. М.Элебаев автобиографиялык чыгармасы аркылуу карапайым кыргыз элинин Щркщнгё чейинки тагдырын жана Кытай жергесине баргандан кийинки оор жашоосун сщрёттёйт. Ал эми улуу жазуучу М.Горькийдин автобиографиялык чыгармалары Алексейдин жашоосу тууралуу болсо да, карапайым орус элинин ошол кездеги татаал турмушун чагылдырган.

Адабияттар:

1. Акматалиев А. Тандалган чыгармалардын жыйнагы. -Бишкек, 1998.
2. Айтматов Ч. Гщлсарат Кыргызстан. –Фрунзе: 1978.
3. Горький М. Бала чак. Кыргызстан. –Фрунзе: 1978.
4. Горький М. Кёрщнгёндщн колунда. -Фрунзе, 1954.
5. Жирмунский В. Сравнительное литературоведение. -М., 1983.
6. Лайлиева И.Д. Традиции русской классической и мировой литературы в кыргызской прозе. -Фрунзе: Илим, 1988.

7. Элебаев М. Узак жол. –Фрунзе: Кыргызмамбас, 1971.
8. Элебаев М. Жарыяланбаган чыгармалар. –Фрунзе: Адабият, 1990.